

Dr. W. J. LEYDS

1854

EEN WOORD

UIT

ZUID-AFRIKA

AAN

PROTESTANTSCHEN NEDERLANDERS,

VOORSTANDERS VAN ZENDELINGZAAK EN EVANGELIE.

DOOR

J. GROENENDAAL.

UTRECHT,
N. DE ZWAAN.

—
1854.

(E) Pam. 14
GRO

WAARDE LANDGENOOTEN!

Uit de verdedigende toelichting, u door Prof. Lauts dit jaar gegeven aangaande de beschuldiging tegen onze Taal- en Stamgenooten over de Vaalrivier, door Fransche en Engelsche zendelingen (1), is mij niet voor de eerste maal gebleken, dat verkondigers der waarheid, *on*waarheid kunnen spreken, en dit onder den schijn van ijver voor de waarheid. Treurige ervaring voorwaar! Dikwijls deed ik mij de vragen: Wat is toch de grond dier leugenberigten? Is het Engelsche nijd jegens menschen, die zich onafhankelijk hebben gemaakt van hun gezag? Is het om door zulke angstgeroep Europa in beweging te zetten en tevens van eigen vroomheid en ijver voor de Heilige zaak het bewijs te leveren? Of misschien, om de Hoofdbesturen der verschillende Zendelinggenootschappen in enthousiasmus te brengen, voor hunne getrouwe dienstknechten? Ik kan op geen dezer vragen een bewijsbaar *ja* zeggen; maar dat hunne berigten in den grond der zaak valsch en leugenachtig

(1) De Heer G. bedoelt hetgeen deswege voorkomt in het *Zondagsblad* van den 27sten Maart en den 21sten Julij 1853. De stukken in het *Algemeen Handelsblad* van den 7^{den} November en in het *Zondagsblad* van den 13^{den} November 1853 konden den schrijver natuurlijk nog niet bekend wezen.

zijn : daarvoor verklaar ik ze. — „De slavernij, met al hare gruwelen en onmenselijkheden, zal hier welhaast in volle werking zijn, zoo geene Europesche Mogendheid zich de zaak der menschheid aantrekt!” klinkt u in de ooren, en vervult u ongetwijfeld met diepe verontwaardiging en afgrijzen. — Ik gevoel, het kan geene andere dan deze uitwerking bij u hebben, omdat gij te onbekend zijt met den eigenlijken toestand onzer Maatschappij, en met die handelingen, welke bij u met den leugennaam van slavenhandel worden aangeklaagd.

Stel u voor, om een meer duidelijk begrip onzer plaatselijke situatie te hebben, dat de Provincie Utrecht hier het land is door de blanke bevolking of de boeren bewoond, Gelderland, Noord- en Zuid-Holland dat der Kaffers, Koraners, Bosjesmannen, enz. onder welke omringende volken tucht noch bestuur is, en dus geheel overgegeven aan Heidensche zeden en bandeloosheid. — Daarenboven zijn al de dienstbaren, die de boeren hebben, behalve de duizende, die als vagebonden in hun land (de Provincie Utrecht) rondzwerfen, uit of van de Heidensche aangrenzende landen. Op die wijze bestaat er eene zeer gemakkelijke verstandhouding en de gelegenheid om te stelen en te rooven, tegen welk kwaad de boer onafgebroken heeft te worstelen. Veelal is het vee, der boeren eenig middel van bestaan, gestolen, zonder dat men weet of het Noord-, Oost-, Zuid- of Westwaarts is gevoerd; eindelijk echter ontdekt men wie het zijn; b. v. de Kaffers uit Gelderland, die de dieverij als een handel drijven en hunnen roof telkens over de grenzen gevoerd hebben, eer zij achterhaald kunnen worden. Wat dan te doen? Praten helpt niet, politie is er niet en de boer is geruineerd. Te Nijkerk nu is b. v. sedert eenige jaren eene zendelingsstatie, en juist sedert dien tijd is het stelen en rooven veel erger geworden.

Zonder nu, zelfs niet van verre, den zendeling te willen beschuldigen, dat hij door leer of daad de oorzaak van dat toenemend kwaad is, heeft het verschijnsel toch in hem zijnen grond. Het is door hem dat de Kaffers, direct of indirect, in het bezit van vuurwapens, kruid en lood zijn gekomen (1), en ziedaar het steunsel van de meer vijandige houding, die de Kaffers tegen den boer hebben aangenomen, sedert de zendelingsstatie onder hen gevestigd is. Openbaarden zich nu onder de Kaffers zoo veel bekeerlingen, als goed gewapende krijgers, dan zeker zoude het kwaad niet zoo groot wezen, maar het tegendeel heeft plaats. Zoo ontwikkelen zich rondom de boerenmaatschappij, niet christelijke maar gevaarlijk gewapende Heidensche Staten, die het hiervoren beschreven stelen en rooven tot eene affaire maken, welke niet anders dan met oorlog kan gestuit worden. In deze positie verkeerde de Transvaalsche Republiek in opzigt tot den Kaffer-koning Sechelië, dezelfde, over wiens nederlaag, door de zendelingen de jammerkreet is aangeheven, eene kreet die het christelijk Europa met ontroering en verbazing heeft vervuld. De rooverij door gemeld Opperhoofd en andere van minderen rang, onder zijne bescherming gepleegd, noodzaakte de Republiek, tot ernstige maatregelen, ten gevolge van welke de Commandant Scholtz, met een sterk commando naar Sechelië werd gezonden, om goed- of kwaadschiks aan de zaak een einde te maken. Na het eerste vruchteloos beproefd te hebben, werd het laatste noodzakelijk, en het gevolg was, dat Sechelië werd verslagen, zijne stad verbrand, met de verdere onvermijdelijke gevolgen van eenen openbaren krijg op leven en dood. Dat

(1) De vuurwapenen enz. worden door de Kaffers met rundvee of schapen betaald, en dienen hun tevens tot voornaamste voedingsmiddelen. Hoe meer vee zij derhalve van de boeren rooven, hoe ruimer zij van het een en het ander zich voorzien.

hier vele Kaffers gevallen en anderen, ook vrouwen en kinderen gevangen gemaakt werden, wil ik uit den aard der zaak eerder dan het tegendeel gelooven; ik acht het zelfs onvermijdelijk. Dit is evenwel geheel iets anders, dan hetgene het *Journal des Missions Evangéliques* noemt: „la traite avec toutes ses horreurs.”

Het zijn geene andere dan soortgelijke misdaden als die van Sechellie, welke in de kaapkolonie, reeds voor de zevende maal, onder het Engelsch Bewind, den Kafferoorlog steeds op vreeselijker wijze hebben doen ontstaan. Hoe komt het nochtans, dat geene zendelingen de maatregelen, door de Engelschen in 't werk gesteld, den naam geeft van: „slavenhandel met al zijne verschrikkingen!” Bij de Engelschen en bij de Boeren over de Vaal ontstaan uit dezelfde oorzaken, dezelfde gevolgen. Ik heb hierboven gezegd, dat van wege uwe onbekendheid met onzen maatschappelijken toestand en met die handelingen, die men slavenhandel noemt, het niet kan uitblijven, of het zendelingsbericht moet doel treffen. Deze in het ware licht te stellen, zal u ook de genoemde beschuldiging in eene geheel andere gedaante vertoonen.

Zulke gevangenen, ten koste van den staat, in bewaring te stellen en te verplegen gelijk in Europa, daartoe zijn hier noch inrigtingen noch fondsen, en het is ten eenen male onmogelijk op die wijze met dezelve te handelen; en ze onmiddellijk los te laten, zonder eenige voorwaarden van den vijand te bedingen, zou evenveel zwakheid als onstaatkundigheid verraden. Men is echter met zulke wezens veeleer opgescheept, dan dat zij als op den vijand behaalden buit te beschouwen zijn. — Men laat los en geeft af, onder verschillende bedingen, naar mate de belangstelling en de aanspraken zijn, die naderhand, door meer of minder aanzienlijke Kaffers, aan den dag gelegd of gedaan

worden. — Maar onder zulke gevangenen bevindt zich steeds natuurlijkerwijze een grooter of kleiner tal, waarop navraag noch aanspraak gemaakt wordt. En wat nu met dezen gedaan? Hen bij gebrek aan eene openbare inrigting of een gesticht, als een kudde schapen de bergen en bosschen in jagen? Dit zou hetzelfde wezen als een roofnest in eigen boezem te planten, terwijl bovendien de rotsen en klooven steeds meer dan genoeg door roovers bewoond zijn. — Zij worden derhalve onder de boeren uitgedeeld, voor zekeren bepaalden tijd. Hiervan wordt door den bevoegden ambtenaar een register of boek gehouden, zoodat de geboekte persoon, na den eerst verlopen tijd, het regt en de vrijheid heeft, zich op nieuw naar eigen wil en keuze, of bij denzelfden boer, of bij eenen anderen te verbinden. Behalve dit, doet zich nu en dan het volgende geval voor. Een boer heeft b. v. een zoodanige inboorling, meid of jongen, reeds 3 à 4 jaar gevoed en gekleed, terwijl nog andere 3 à 4 jaar moeten verloopen, eer het laatste boekjaar is geëindigd. Nu wil een ander dien dienstbaren gaarne hebben voor den nog resterenden tijd; hiertoe treft men zekere overeenkomst, waarbij de eerste Patroon, voor zijne opofferingen, door den tweeden wordt schadeloos gesteld, terwijl de betrokken persoon, ten name van den nieuwen Patroon, geregistreerd wordt, en ziedaar: „de slavernij met al hare verschrikkingen!!!” Deze handelwijze is overeenkomstig de Engelsche wet, en hoe vreemd het voor een Europeesch oor ook moge klinken, *hier* is die verordening weldadig en niet anders mogelijk. Hoezeer de stem der natuur, ook bij den Heiden, ten opzichte van de ouders tot de kinderen en omgekeerd, dikwijls hare regten eischt, niet minder menigvuldig wordt zij verloochend, en alzoo eene oorzaak, dat eene menigte verlatenen de maatschappij bezwaren en voor dezelve gevaarlijk opgroeijen. — Gemeente-, lands- of armenwetten, om in

dit euvel te voorzien, bestaan niet en kunnen onmogelijk tot stand gebragt worden. De aard der maatschappij is daarvoor niet vatbaar. Intusschen, zij worden niet geslacht, gelijk met boosaardige leugentaal in het *Journal des Missions Évangéliques* gezegd wordt, maar de boeren nemen zulke personen in hunne dienst, onder registratie, als zoo even is gezegd, en daarbij is het geene bijzonderheid, dat later de een ze van den ander overneemt met vergoeding van kosten of schade, en zoo bestaat al wederom „de slavernij met al hare verschrikkingen!!!” Slangenvenijn was in de pen die aldus schreef!

Toen ik voor ruim vier jaren Holland verliet, dacht en oordeelde ik over de gezindheid en daden der boeren misschien als gij; immers het verschilde hemelsbreed met mijn tegenwoordig gevoelen, mij door de practijk, en niet door berigten of door theorie, onderwezen. Terwijl hier sedert September j.l. kwestie is, dat het Gouvernement de Souvereiniteit zal opgeven, heeft men in de Kaapkolonie adressen gemaakt, om dit voornemen te verijdelen. In sommige derzelve wijst men het Gouvernement op den nood der kleurlingen, indien H. Majesteits gezag wordt opgeheven. — In opzigt tot deze Memoriën, en vóór ik iets van het Fransche zendelingsberigt wist, schreef ik reeds in *De Zuid-Afrikaan* van den 17 November N°. 1876, het volgende :

Aan den Editeur van den Zuid-Afrikaan.

Mijnheer! Allerwege in de kolonie ontmoet men een' protesterenden geest, tegen de verlating der Souvereiniteit, waarbij men gronden aanvoert, die hier in allen deele niet worden toegestemd. Een derzelve (het is de voornaamste waarop men het Gouvernement te huis tot het niet opgeven van H. Majesteits gezag tracht te bewegen) maakt

eenen diep beleedigenden indruk *bij*, en werpt eene indirecte beschuldiging *op* H. Majesteits onderdanen in deze gewesten.

Het is de gevaarlijke toestand, de jammerlijke nood, in welke de inboorlingen gebragt zullen worden, waarop men wijst. Heeft deze voorspelling grond, dan kan dezelve geen andere zijn, dan dat de blanke bevolking uit vroegere daadzaken, of uit hare tegenwoordige dispositie, het bewijs heeft geleverd, dat het regt en de eigendom van den kleurling geweld aangedaan *is*, of *worden zal*. Vrij algemeen vraagt men hier naar de bewijzen voor zulk eene voorspelling, als in sommige memoriën in de Kaap-kolonie, aan den Kolonialen Secretaris, gedaan worden, en men werpt met verachting den ingewikkelden blaam, daarin vervat, van zich.

Men wenscht zelfs dat het committee voor de zaken der Souvereiniteit aan Sir George Clerk het voorstel doe, eene commissie te benoemen, die bij al de inboorling-opperhoofden onderzoek doe, over welke geweldenaarijen zij zich van wege de boeren te beklagen hebben, vóór den tijd dat H. M. gezag hier gevestigd was. Het is hun niet onbekend, uit welke kanalen H. M. Gouvernement heeft moeten putten, om de boeren (want deze zijn het toch die men op het oog heeft) tegenover den inboorling te beoordeelen: *zij* zijn het, die meenen Gode eene dienst te doen, met onbepaald en onvoorwaardelijk den kleurling, dor en groen, in bescherming te nemen, dezen *wit* en den boer *zwart* makende, terwijl niemand hunner ooit onpartijdig genoeg was, de zaak van beide zijden in een waar daglicht te stellen. Met scheve voorstellingen, vaak onbewezen en uit de lucht gegrepen, ten laste der boeren, gedebiteerd, kon het ook niet anders, of het Gouvernement moest, ter bevordering der goede zaak, scheve maatregelen nemen. En onder deze rekenen wij zulke tractaten, volgens welke de inboorling,

zijne vrijheid tot ongebondenheid kan gebruiken, en die van den blanke aan onnatuurlijke banden wordt gelegd.

Heeft de inboorling hier tegen den blanke eene gegronde en wettige klagte, regter én wet zijn daar, om hem voldoening te geven, en wij achten zulks billijk en christelijk; maar heeft de blanke zulk eene zaak tegen den kleurling: waar zijn dan regter en wet? De grond, door den blanke bewoond, is bezaaid met onderdanen van allerlei opperhoofden, die als aasvogels zonder orde, zonder wet, zonder middel van bestaan rondzwerven, en dus van roof en diefstal leven moeten. Waar vindt nu de boer wettige bescherming voor zijn' persoon en goederen? In welke goddelijke of menschelijke wetten vindt het zijnen grond, om rondloopers, luiaards en vagebonden van de eerste soort, door wetten of tractaten te beschermen? Vindt men in de geschiedenis van Israël, zelfs toen dit volk nog in meer directen zin den Heer tot Koning had, eenig spoor van zulk onbarmhartig medelijden jegens de omringende volken, die hun vee en goederen roofden, zoo als thans door velen in theoriën en practijken gepredikt wordt? Christenen redeneert men den pligt op, de gevolgen te lijden en te dragen, die uit heidensche regeringloosheid en gebrekkig volksbestuur voortvloeijen, maar heidenen worden niet verplicht zich naar christelijk maatschappelijke wetten te schikken. „Die niet werkt, zal ook niet eten, en die zijn eigen huisgezin niet verzorgt, is erger dan een ongeloofige; die gestolen heeft, stele niet meer, maar werke,.....” enz. enz. Deze en vele andere zijn evenzeer Godswoord als: „geloof in den Heer Jezus Christus en gij zult zalig worden.” — Neen! van een Gouvernement, in het belang van het Evangelie, zoodanige bescherming te begeeren, dat de heiden naar zijnen eigen wil en lusten *naast* en *in* eene christelijke maatschappij kan leven en dezelve kwellen en tergen; nog

eens, neen! van den grond voor zulk eene bescherming, ten behoeve van de goede en heilige zaak, hebben wij geen begrip, en uit de gewijde en ongewijde wereldgeschiedenis is er ons geen voorbeeld van bekend. Wij hebben er niets tegen, dat een zedelijk ligchaam, door aardsche magten wordt ondersteund tot verspreiding van Evangelie, kennis en beschaving, mits die ondersteuning niet zoodanig zij, dat de heiden er eene sterkte in vindt voor zijne ongebondenheid, want dan wordt het doel door het middel ontheiligd.

Tusschen den heiden van Jezus dagen en den heiden van Zuid-Afrika is een hemelsbreed verschil.

Met den eersten kon men spreken over afgetrokken onderwerpen, met den laatsten naauwelijks over zaken van zijn maatschappelijk en tijdelijk belang, en het is daarom dat wij het vestigen eener boerenmaatschappij, met hare godshuizen, zeden, werkzaamheid, zorg voor het tijdelijke en verzorging van hare huisgezinnen in een heidensch land, niet minder Evangelieprediking achten, dan de zending van eenen onder duizenden, om slechts te spreken.

Grikaland, October 1853.

G.

Dit moge u eenig licht geven, hoe de zaken hier door wetten en tractaten zijn geregeld, en welken last *zij* te dragen hebben, die nog onder dezelve leven. — In opzigt tot één dier tractaten schreef ik in bovengemeld dagblad mede het volgende :

*Een Blik op het Maitlandsche Tractaat met Adam
Kok, Opperhoofd der Grika-natie* (1).

Art. 2 zegt : — „Het eene gedeelte (van Grikaland)

(1) Men zal zich herinneren, dat Grika's eigenlijk zijn Bastaard-

zal bestaan in land, van hetwelk het Adam Kok of zijn volk, hierna niet zal vrij staan eenig gedeelte te verhuren, te verkoopen of eenig regt van bewoning te geven aan eenigen Britschen onderdaan, of in het algemeen aan eenig persoon van Europesche afkomst."

Art. 5 zegt : — „Dat gedeelte der Divisie van het Gri-kagrondgebied, hetwelk *uitsluitend voor de Grika-natie* wordt afgezonderd," enz.

Beide deze Arts. zijn zoo grof door Kapt. Kok en zijn volk overtreden, dat de maat er van overloopt. Eene menigte Britsche onderdanen hebben hier, na het sluiten van dit tractaat, regt van bewoning gekregen en het land, dat „uitsluitend voor de Grika-natie" bestemd is, verdient meer den naam van Kaffer- dan van Grikaland, zoo zeer wordt het bewoond door Kaffers van allerlei stammen, en niet alleen door Kaffers, maar tevens ook door Hottentotten en Boschjesmannen.

Art. 24 zegt : — „Alle kwestieën of verschillen van civilen aard, in welke een Britsch onderdaan eenige aanklagt mogt brengen tegen eenen Grika, zullen gehoord en beslist worden door Adam Kok, ingevolge regt en gerechtigheid, die zich verbindt om aan elken beleedigden Britschen onderdaan regt te doen." Een hoogst belangrijk Art. voorwaar! doch dat in de practijk letterlijk eene nul-liteit is. — Honderde klagten zijn door Britsche onderdanen voor Adam Kok gebragt zonder verhoor, en men kon klagen van Nieuw-jaar tot December, zonder voldoening te krijgen.

Bovendien, wie en wat zijn Adam Kok en zijnen Raad, om een mengelmoes van onderdanen te regeren en aan be-

Hottentotten, uit de vermenging van blanken met Hottentotsche vrouwen voortgekomen. Zij hebben eene hoogere verstandelijke ontwikkeling dan Kaffers of Hottentotten.

schaafde menschen regt te doen?! Maar gaf hij nog gehoor aan de klagte van den Britschen onderdaan naar de kennis, die hij van regt en strafbepaling heeft, dan kon nog gezegd worden, dat hij volgens het tractaat handelde. Nu intusschen wordt het door hem geschonden in de drie arts. hier genoemd, en de Britsche onderdaan kan zien hoe hy klaar komt. Onder dezen last zucht hij reeds zeven jaren. Zulk een staat van zaken, waarbij de Grieka-Kapitein met het tractaat leeft als het kind met zijn speelgoed, en anderzijds de Britsche onderdaan aan den band gehouden wordt, kan onmogelijk langer stand grijpen.

Maar wij hebben nog meer tot proeve van politiek bij de Grieka-regering. Daartoe diene het volgende als ware copij van het origineel.

Philippolis, 15 April 1853.

Ik Adam Kok, Kapitein, Grieka-Opperhoofd van het distrikt Philippolis, erkenne hiermeê dat Jan Izaak, een van mijne onderdanen, wettig eigenaar is van de plaats Dasjespoort, overeenkomstig grondbrief aan hem toegekend en gegeven door de Grieka regering, dragende den datum 29 Mei 1829; en ik verklaar verder, dat ik hoegenaamd geene objectie heb, indien gezegde Jan Izaak met Kootje du Tooy, een Britsche onderdaan, thans wonende op gezegde plaats Dasjespoort, zoodanige schikkingen moge ingaan om de gezegde plaats te verkoopen of te disponeren als zijn eigendomsplaats.

(Get.) ADAM KOK, Kapt.

Gemelde plaats ligt voor de eene helft ten Noorden van de Rietrivier, in dat gedeelte, hetwelk reeds aan het Gouvernement is afgestaan voor £ 300 's jaars, en waarover Kapt. Kok dus niet meer te beschikken heeft; voor de andere helft ligt zij ten Zuiden van de Rietrivier, in het grondgebied bij

Art. 5 van het traktaat omschreven, en dat bij Art. 2 aan Kapitein Kok en zijn volk verboden is te verkoopen of te verhuren. — In beide geyallen bevat dit officieel Grika Regerings-document het bewijs, dat en het tractaat van Sir Peregrine Maitland en dat van Sir Harry Smith geschon- den kunnen worden met toestemming van Kapt. Kok. Zoo als ook reeds werkelijk heeft plaats gehad in opzigt tot het Maitlandsche, want de Grika-onderdaan heeft het onvervreemdbare deel van de plaats op den 27 October 1853 aan den Britschen onderdaan verkocht en daarvan acte gepasseerd. Wij onderwerpen deze feitenhistorie aan de publieke opinie en hopen dezelve ook voor het oordeel van H. Majesteits Specialen Commissaris bloot te leggen. Ook zullen wij niet ophouden, tot dat de Grika-historie eene behoorlijke bekendheid heeft verkregen, daar waar zij bekend moet zijn.

Grikaland, Oct. 1853.

G.

Ik heb beide deze, niet ter neder gesteld, om ze als eene contraklagte naar Europa te *smokkelen*, maar het bewustzijn, dat ik waarheid en daadzaken tot mijne getuigen heb, heeft mij den moed gegeven, het voor het Afrikaan- sche Publiek ter neder te schrijven.

Het committee voor de zaken der Souvereiniteit heeft in zijne jongste vergadering de volgende resolutie gepasseerd welke ik nu als een officieel document, ten tegenhanger der zendelingsberigten, mededeel.

„Voorgesteld door den heer J. J. Venter, gesecondeerd door den heer J. Groenendaal.”

„Dat het committee protestere tegen alle zoodanige berig- ten, ter kennisse van H. M. Gouvernement gebragt,

waarbij de handelingen der Blanke Bevolking, jegens de Inboorlingen als slecht en misdadig worden voorgesteld. En verder, dat het voor het committee aangenaam zal zijn, zoo het H. M. Commissaris behagen mogt, eene commissie te benoemen, voor de helft uit boeren bestaande, om bij alle omringende opperhoofden onderzoek te doen, welke bewijsbare gronden er zijn voor zulke misdadige handelingen als veelal, door zekere personen aan H. M. Gouvernement zijn voorgedragen, en dat hiervan afschrift gezonden worde aan gemelden hoogen Diplomaat."

Dit is misschien voor de eerstemaal, dat de boeren gelegenheid hadden, door het ligchaam dat hen vertegenwoordigt, aan een' hoogen ambtenaar, een publiek bewijs te geven dat hun zwijgen tot hertoe geen consenteren is geweest.

Gij hebt steeds berigten van ééne zijde, bitter en partijdig als zij waren, doch nooit van de andere zijde gehoord; want het was den boer meestal onbekend, met welk penseel hij voor u werd afgeschilderd. — Moge ik in het medegedeelde, het door anderen opgewekt vooroordeel, bij u hebben weggenomen en u op een beter standpunt van beschouwing geplaatst hebben, dan zal mijn doel bereikt zijn.

Hoe wenschte ik mij nog in staat alle Zendelinggenootschappen van de noodzakelijkheid te overtuigen, dat hunne Apostelen een Evangelie mogten verkondigen gelijk Johannes deed. Men zie voorts Luk. 3 vs. 10—14 en Matth. 14 vs. 4!

Grikaland, in Zuid-Afrika. December 1853.

J. GROENENDAAL.

BIJ DENZELFDEN UITGEVER ZIET MEDE HET LICHT :

- 1°. VOLKS-ALMANAK VOOR NEDERLANDSCHE PROTESTANTEN voor het jaar 1854; uitgegeven door Mr. J. I. D. NEPVEU en Ds. ALB. VAN TOORENENBERGEN.
Prijs : *Ingenaaid*. f 0,70.
 Gebonden in heel linnen. - 1,00.
- 2°. GODS ALMAGT IN DE WERKEN DER NATUUR.
Een volksboek tot kennis van God uit Zijne Schepping.
Een deel in 8°.
Prijs : *Ingenaaid*. f 4,40.
 In heel linnen vergulden band. . . . - 4,90.
- 3°. CHRISTELIJK MUSEUM, Tijdschrift ter bevordering van Christelijk leven. 12 Nrs. per jaar van 2 vellen druks en 12 platen. Per N°. f 0,25.
 ☛ Van den jaargang 1852 en 1853 zijn nog enkele exemplaren te bekomen.
Prijs : *Ingenaaid*. f 3,00.
 In heel linnen prachtband. - 3,50.
- 4°. J. C. D'ABLAING VAN GIESENBURG, Tweetal beschouwingen over de invoering der R. C. hiërarchie. f 0,40.
- 5°. WET op de zamenstelling der onderscheidene Kerkgenootschappen. f 0,05.
- 6°. VOORLEZINGEN over de geschiedenis der Roomsche Katholieke kerk in de Noord-Nederlanden, sedert de opheffing der bisdommen tot op dezen tijd, door Dr. L. G. VISSCHER, Hoogleeraar te Utrecht. 1e deel. f 4,00.